

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

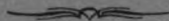
УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

Г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Скопљу, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани, и Х. БАРИЋА, проф. Унив. у Београду.

Српскохрватске гласовне групе *-jt-, -jd-* и прасловенско *-kti-, gti-* и *hti*.

Ни по времену јављања, ни по узајамном узрочном односу међу овим српскохрватским појавима и прасловенским нема никакве везе; али ја мислим да ће ипак бити врло корисно да се оба појава напоредо изнесу. Јер, по моме уверењу, као што ће се то видети и из разлагања које износим, српскохрватски појави, који досада, колико ми је познато, нису објашњени како треба, бацају, ако је моје тумачење тачно, довољну светлост и на горње прасловенске групе, о којима је много говорено, али за које ипак није још нађено решење које би нас у довољној мери задовољило.

I.

Код глагола сложених са глаголом *ити* : *идем* у српскохрватском језику, дакле, *доидем* : *доити*, *наидем* : *наити*, *проидем* : *проити* и с.л. у штокавским споменицима већ врло рано, од друге половине XIV в., а по негде и раније, добивамо гласове *fj* и *h* у свим облицима где стоји *д* и *т*. Исп. на пр. оно што наводи Даничић у својој Историји облика (1874): од XIV в.: *доћи*, *наћи* (= *наћи*), *изнаћи*, *обнаћи*, *оћи*, *поћи*, *проћи*, *прићи* и т. д. (249, 250); *догъшь* (дођеш), *изънагъшь*, *ођеш*, *пођеш* и др. (269, 270); *погѣ* (*пође*), *нагѣ*, *догѣ*, *зађе*, *мимође* и с.л. (279) и др. Примери се у довољној мери могу наћи и у Akad. Rječн. под *doći*, *iznaći*, *naći* и с.л.

Ја се нећу упуштати овде у оцену старине сваког појединог примера Даничићева (што зависи од тога, да ли је повеља оригинал и с.л.): јер је јасно, по множини несумњивих примере ове врсте из XIV в., да је ово појав XIV в. У неким локалним говорима могао се јавити и почетком XIV в., а негде, можда, и раније, пошто се не може рећи да неки облик чим се јави у народу одмах допре и у књижевност: обично је за то потребно извесно време.

Што се тиче географскога. обима овога појава, он се може одредити, наравно, само у најопштијим цртама овако: област косовско-ресавског и шумадиско-сремског данашњег говора и великог дела савременог јужног говора; архаични делови црногорских говора знају поред *k* и *tj* по негде и старије *-jt-* и *-jd-*, на пр. *dojđoше* (Пипери) и сл., исп. Решетара, *Der štokavische Dialekt* (Беч, 1907), стуб. 137. То *-jt-* и *-jd-* махом се задржало у штогавским и кавским говорима; а по правилу се задржава и у чакавском дијалекту. Мања одступања биће наведена ниже.

Обично се тај појав тумачио метатезом: *doide* > *doide* > *dođie* = *dođe*. Да наведем шта о њему вели Решетар у горњем делу свом. „In den štokavischen Dialekten kann man schon in der ältesten Zeit in den Kompositis von *iti* — *idem* und darnach auch im Simplex selbst ebenfalls ein *é* — *đ* haben: *doći* — *dođem*, *ići* — *idem*, das gewöhnlich durch Metathese aus den im Čakavischen noch heutzutage regelmäßig vorhandenen Formen *dojti* — *dojdem* erklärt wird; man nimmt somit an, daß die Entwicklung folgende war: **doiti* — **doidem*, *dojti* — *dojdem*, **dojji* — **dođjem*, *doći* — *dođem*. Wenn die Erklärung richtig ist — und es wäre schwer, eine bessere zu geben —, so muß jedenfalls hervorgehoben werden, daß außer den štokavischen Dialekten des Serbokroatischen, in keiner anderen Sprache oder Mundart, weder speziell bei diesem Verbum, noch überhaupt anderswo, eine analoge Metathese des silbenschießenden *j* stattfindet.“ (*Der štok. Dialekt*, 136, 137.)

Решетар, иако нема великог одушевљења за објашњење метатезом, иако не налази ни у једном другом словенском језику ништа слично, иако, најзад, ни у једном споменику нити у живом дијалекту не налази облике са метатезом, већ је приморан да их изнесе као хипотетичне облике, под звездicom, — ипак остаје при старом решењу, налазећи да би било тешко нешто боље дати. И мене то старо објашњење није задовољавало са многих страна. Прво, што не видим никаква разлога за метатезу, и не видим зашто би језички **dođjem* било лакше за изговор него *dojdem*; због тога, свакако, и нема метатезе у другим словенским језицима као што се и у многим нашим говорима чува старо *dojdem*; и, друго, као што сам већ напоменуо, да се извршила метатеза у *dojdem*, т. ј. да смо прво добили *dođjem*, ми бисмо морали наћи трагова од те метатезе било у нашим старим споменцима, било у нашим говорима, јер се она извршила у историско време развитка нашег језика. када је

било већ писаних споменика у изобиљу. Међутим тога нема, и Решетар је принуђен да стави главни део поменутог пропеса под звездицу: **dotji* — **dodjem*.

Моје је мишљење да метатезе ту није никад ни било. Ја претпо-стављам да се горњи појав овако извршио. Глагол *doiti*: *doidem*, који је у различним облицима имао различно наглашене слоге: *doiti*: *doidem*: *doidöh*, *doidi*, *doidite* и сл. (исп. *iti* или *ifu*, *idu*, *idimo* и сл.; *üdēm*, *üdfu* и сл.), почео је развијати облик *dōiti*, *dōidi*, па и *dōidem* (са акцентом $\hat{}$ или ^{f} у зависности од тога када је у којем говору то извршено, да ли се имају на уму чакавски говори, говори са акцентуацијом и данас сличном чакавским говорима или штокавски говори, са извршеним или још не извршеним прелазом ^{f} у нови $\hat{}$). Ја мислим да су облици *dōidem* — *dōiti*, за које ја држим да су могли постати, у неким диалек-тима нашим, и крајем XIII века, дали непосредно *dōdem* и *dōci*. Ја то објашњавам границом слога у поменутој групама. Како је *i* чинило за-себан слог, дакле, *do-i-dem*, оно је при прелазу у *i* могло припасти или првом слогу или другом, т. ј. или *dōi-dem* или *dō-idem*. Како је услед прелаза *i* у *i* његова дужина предата претходном *o* ($\bar{o}$), била је створена могућност да *i* лакше приђе потоњем слогу, и тако је и било у извесном броју штокавских говора; у осталим штокавским и чакавским говорима *i* је чинило саставни део првога слога. На тај су начин до-бивена два облика: *dō-idem* и *dōi-dem*. Први је дао *dōdem*, а други *dōjdem*.

Питање је још, да ли је *-id-* у једном слогу могло дати $\bar{d}$. Ја мислим да оно у једном слогу даје умекшано $\bar{d}$ (d) као и *-di-* истога слога, јер представља изговор сугласника d при напоредној артикула-цији звука *i*. Другим речима, врши се извесно преливање звуком *i* гласа d , извесно померање његове артикулације за време артикулације звука d ; звук *id* даје $\bar{d}$, одмах африкату, без прелазног ступња *dj*, које би тек имало да се слије у један звук. По себи се разуме да се, у ствари, извршило извесно померање звука *i*, али тако да је при изговору самог гласа d (или t), у време његове експлозије, ваздух пропуштан кроз узину звука *i* и тако дао одмах модификацију звука d у $\bar{d}$. На тај на-чин, никаква метатеза није ту била потребна. Да је то и вероватно и могуће, најбоље нам показују други наши диалекти. Тако, у чакавском диалекту који заузима Хрватско Приморје, Крк и Црес находимо, поред *nājide*, *pōjden*, *obājдите* и сл. у садашњем времену и императиву, у ин-

финитиву једино *nác, póc, obvác* и т. д. (Белић, Замјетки по чакавским говорамъ, СПетербургу, 1910, стр. 15). Да ту не може бити говора о штокавском утицају, види се по томе што су ти облици подељени по гласовним условима: тамо где је могућно да *ž* припада првом слогу дакле *náj-de -jd-* не даје *đ*; међутим тамо где *j* припада сугласнику који је за њим: *najt, pojт* и сл., ту имамо *ć*. А то се види и по томе што се исти појав наводи и у врло удаљеним истарским говорима: у дијалекту Св. Ивана и Павла и Жмиња находимо поред *nác, póc, dčc, zác* и сл. такође *nājden, zājden, dōjden* (D. Zgrablić, Čakavski dijalekat u Sv. Ivanu i Pavlu te Žminju, Pula, 1906, стр. XXIV); то исто имамо и у јужно (или источно) чакавским говорима (исп. Облака, Јагићев Архив XVI, 438). Према томе, о томе прелазу може се говорити као о појаву необично распрострањеном у чакавским говорима. Он нам показује да *jt* једнога слога даје *ć*, а *-j-d-* двају слогова (*poj-dem*) да остају у неизмењеном облику, као *-jd-*. Посредно, дакле, тај појав објашњава и штокавску измену, само се у штокавским примерима где *jt* или *jd* није на крају речи мора претпоставити да је граница слога била испред *j*, дакле *pō-īdem* и *pō-īti*.

Ја се нећу упуштати у даље разлагање о чакавским дијалектима, али ћу напоменути да се у њима налазе и облици типа *poјет* м. *pōj-dem*. Решетар је покушао да објасни те примере аналогјом, нарочито у неким босанским и херцеговачким говорима, сматрајући да је *poјti* могло дати *poјет* и сл. (исп. прим. у Ак. Рј. на пр. под *doći* II, 547 и сл.) Ја се не слажем у потпуности са проф. Решетаром. Иако мислим да његово тумачење, само по себи, није немогућно, ипак би ми тешко било тако да објасним примере оних чакавских говора у којима имамо у инфин. *dóc, póc* и сл. Ја мислим да се мора претпоставити да су у локалним чакавским говорима били могући и облици са поделом слогова као и у штокавским говорима: **dō-īdem*, што би морало дати *dō-īdem* и даље *dō-jem*; то би онда могло дати и компромисне облике *doj-dem*, тамо где није било прелаза *đ* у *j*. Али *doјtem* код неког штокавског писца може бити објашњено и колебањем у говору *doјdem* и *dođem* (који потичу из различних дијалеката) или утицајем ранијег *doј-dem* у књижевним споменицима и т. д. Поред овога за месне говоре могућна су и друга објашњења, у зависности од месних дијалекатских услова.

Ја сам у досадашњем разлагању хтео нарочито да истакнем значај поделе слогова за овај појав: *dōj-dem* даје *dōјdem*, а *dō-j-dem* даје *dō-dem*.

Ја мислим да је и у другим случајевима овај услов од великога значаја. Примера ради навешћу групу појава који би нам били потпуно неразумљиви када их не бисмо протумачили променом границе слога која се у току времена извршила. Велики број облика који су у прасловенском језику имали *-lj + voc.* (на пр. *srъltъje*, *netъjakъ*, *grobtъje* и т. д.) изгубили су, у оваквом положају, врло рано полугласник, свакако већ пре XII в. Ми смо у XII в. имали: *люѡѡѡ = люѡѡѡ*, *цѡѡтѡѡѡ = цѡѡтѡѡѡ*, *грѡѡѡѡѡ = грѡѡѡѡѡ* и т. д. Тако су се у већини наших говора ти облици употребљавали без измене неколика века; *људје*, *цѡѡтѡѡје*, *грѡѡѡје* и т. д. изговарало се поуздано онда када смо имали *наѡѡѡ*, *поѡѡѡ*, *доѡѡѡ*, *наѡѡѡ* и сл. од *на-јде* и сл. Тек крајем XVII и почетком XVIII в. врши се то јотовање у великим размерима у извесном штокавским говорим, а тек можда од почетка XVI в. имамо га у месним говорима у појединачним примерима (исп. на пр. примере у приморским лекционарима код Решетара. Rad 136, 117—118, а таквих примера има по вашто и код других писаца). Како да се објасни тако споро вршење тога процеса? Ја мислим само тако, ако се претпостави да је још дуго времена у штокавским говорима граница слога била између *је* и сугласника, т. ј. да смо имали *цѡѡтѡѡ-је* као остатак од старог односа у *цѡѡтѡѡје*, које је тек после XV в. почело гласити *цѡѡтѡѡје* и даље *цѡѡѡѡѡ* у појединим говорима. Ја мислим да се тако исто мора објашњавати и *дјевојка* и *ѡѡвојка*. У првом случају имамо *дјевојка* као остатак старог дифтонга, а у другом имамо то већ потпуно разрушено, т. ј. *дјевојка* и сл.

Ја се даље у појаве ове врсте у српскохрватском језику нећу задржавати, већ ћу прећи на прасловенске гласовне групе ради којих сам и ово доведе изнео.

II.

Ја мислим да и промена прасловенске групе *kti*, *gti* и *hti* представља паралелне појаве оним које смо нашли у српскохрватском језику. Пре свега мени изгледа да је и овде била од великог значаја граница слога, а затим утицај *ј* на потоњи слог. Ево вако то ја разумем.

У случајевима као **pekti* (срп. *пѡѡѡѡѡ*, ст. слов. *пѡѡѡѡѡ* и т. д.) и свима другим сличним примерима ја сматрам да смо већ у прасловенском језику имали **pe-kti*, **mo-gtъ* (*мѡѡѡѡѡ*, ст. слов. *моѡѡѡѡѡ* и сл.), **no-ktъ* и т. д. У оваквом положају *k*, *g* и *h* подвргавали су извесном умекшавању, јер је несумњиво и *t* било испред *i*, *ъ* до извесне мере умекшано.

Добили смо, на тај начин, **pe-kti*, **mo-ǵtǵ*, **ver-hti* и сл. Овакво *k*, *ǵ*, *k'*, зато што се находило непосредно испред *t* и са њим образovalo један слог, није се могло развити у фрикативне сугласнике или африкате, као што обично у оваквом положају бива са *k*, *ǵ* у новијим словенским језицима, на пр. у руском језику и другде (исп. код мене ЈФ II, 25). Облици *pe-kti*, *mo-ǵtǵ* у којима је *k* - *ǵ* морало ишчезнути, давали су, по моме мишљењу, *pe-iti*, *mo-iti* и сл. Овакво *iti* једнога слога давало је даље *-ti* исто онако као што је чакавско *pojт* давало *poс* и сл.

Овакво објашњење ја сматрам да је потребно због тога што и највероватније досадашње тумачење (исп. преглед досадашњих тумачења код проф. Иљинског, Праславјанская грамматика, Нџжинѣ, 1916, 249—253), по моме мишљењу, не уклања великих тешкоћа које имају и друга тумачења. По том тумачењу *kti* даје *tʹti*, а оно даље *tʹti*. Ја не знам зашто је прво *t* више умекшано него друго, и није ми јасно, зашто се прво *tʹ* није изједначило са потоњим, него обрнуто. Када пак претпоставимо да је *k* било више умекшано од *t*, то чинимо с цуним правом, јер знамо да је *k* било способније да се подвргне утицају меких вокала него *t*. Према томе, ако претпоставимо да је полумекко *t* испред *i*, *i* стојећи иза *k* дало томе *k* потпуну умекшаност (*k̄*), онда претпостављамо нешто на што имамо потпуно право. Када у слогу *-kti* претпостављамо да је сугласника *k* умекшаног нестало, сасвим је за нас без значаја, да ли ћемо претпоставити да је оно прво прешло у потпуно умекшано *t* или је непосредно постало нечујно, изгубивши у таквом положају експлозију, иако ја лично верујем да је ово друго вероватније. Главно је да је оно пре свега било потпуно умекшано *k̄* које је, изгубивши се, оставило траг у несложном *i*.

На претпоставку о *i* које је остајало иза изгубљенога *k̄* или *ǵ* гони ме нарочито трећа група: *-hti*. Истина је да примера са *h* има врло мало, али **bърхъ* : **верхти* несумњиво је. Морамо претпоставити у финитиву **verhti*, и морамо и овде претпоставити да је у *verhti* звука *h'* нестало, а да је остао траг од њега у *!*. Ја не видим шта би друго могло бити заједничко између **pe-kti* и **ver-hti* до фазат да су *k̄* и *h'* били подједнако меки, да су се у овом положају подједнако губили, као и свако друго *k* и *h* под овим приликама, и да су губећи се остављали *!* иза себе као гласови врло меки.

Облици **pe-iti*, **mo-iti*, *ver-iti* дали су у прасловенском језику **peti*, **motъ*, **verti* онда када су у прасловенском језику **mediā*, **srbitiā* и др.

дали *med'a, *svb't'a и сл. Другим речма, треба претпоставити да ово претварања припада уопште епоси јотовања у прасловенском језику. Јер се данас, мислим, сви научници слажу у томе да се у прасловенском језику морало извршити јотовање у групама tj, dj (tj, dj) у t', d'. Без тога се не би могло разумети зашто ниједан словенски језик није сачувао неизмењену групу tj, dj, већ сви представљају даље продужење извршеног јотовања у t' и d' (исп. о томе на пр. Лескина, Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslawischen) Sprache, Heidelberg, 1909, стр. 37—38; Куљбакина, Древне - церковно - словянскій языкъ I, 1911, Харьковъ, стр. 78; нејасно и мало магловито о томе Иљински, op. cit. 248, 249, тачно код Вондрака, Vergl. slav. Gramm., I, 275 и др.). На тај начин, у исто време, у прасловенском -jt- дало би исти резултат као и tj-, т. ј. t'.

Мислим да сва споредна питања која се групишу око оваквог решења овог гласовног процеса не представљају великих тешкоћа. Пре свега, — подела слогова. Чакат што k и у другим случајевима испада испред t (исп. плетж, плесту, лат. plecto, стгнем. flihtu, грч. плектѣ, „мрежа“ и сл.) показује јасно да је, противно ономе како је у данашњим словенским језицима, k ишло са потоњим сугласником, тако да се његова експлозија није могла извршити. Да је тако морало бити, показују и други паралелни случајеви. Прасловенски језик уопште није затварао слокове сугласницима, већ је сугласнике придавао потоњим слововима у којима су се они већином губили, а слог се тако завршавао вокалом.

У многим покушајима да се објасни t од -kti- претпостављало се да је место -kt- добивен удвојен или дуги сугласник t̄ (tt) и сл. Ја се нећу задржавати овде на појединачном критиковању тих теорија, али морам приметити да се то сасвим противи ономе до чега сам ја дошао у својим испитивањима о овим процесима у прасловенском. Основна црта свих упрошћавања консонантских група у прасловенском није асимилација сугласника, већ редукација сугласника после губљења експлозије. То значи да је и просто -kt- давало прво -kt̄-, а затим одмах просто -t-, на пр. plekteši се изговарало ple-kt̄e-ši и затим ple-te-ši; када би се та реч изговарала *pletteši или *pletēsi, то би значило да је граница слога између k и t, дакле plek-te-si. Међутим да је тако било у овом и у другим случајевима где се налазе сугласничке групе у прасловенском, ми бисмо имали ма какав траг од таквог изговора у

остацима језичких процеса различних словенских језика. Међутим, тога нема, и зато је то, по моме мишљењу, потпуно искључено.

Проф. Микола посветио је пажњу пре краткога времена питању о граници слога у прасловенском језику (*La question des syllabes ouvertes en slave commun*, RES I, 15—19). Само, како ми изгледа, он је пре времена синтетички применио на њ једно опажање сувише опште природе. Микола мисли да је губљење сугласника на крају речи у прасловенском (*t*, *d* и других), стварањем отворених слогова на крају речи, учинило да се и у унутрашњости речи трпе једино отворени слогови и да се тако нагомилају сугласници у почетку слогова и губљењем упросте. Он мисли да крај речи тако господари унутрашњим склопом слогова у речима. По моме мишљењу, то би требало тек доказати. Истина је да је крај речи у прасловенском отворен, истина је да прасловенски језик воли отворене слокове у унутрашњости речи и своје консонанте на крају слогова придодаје потоњем слогу; али треба тек доказати да се ти појави находе у узрочној вези. То проф. Микола није учинио.

Има језика, и међу те језике долази и прасловенски, у којима се сугласничким групама које стоје у почетку речи одређује који сугласници могу стајати у почетку слога. Проф. Лескин је (в. његову табелу у *Grammatik der albulgarischen Sprache*, Heidelberg, 1909, 53, 54) то са успехом доказао за старословенски језик, и то је, по свој прилици, вредело и за прасловенски језик. Али то несумњиво не вреди за српскохрватски језик и за већину словенских језика и Лескин је несумњиво погрешно што се повео за правилом које вреди за старословенски и сматрао да оно мора вредети и за српскохрватски језик (исп. његову *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg, 1914, стр. 42 и даље; исп. RSI IX, 149 и даље).

Иако не улази у обим ове расправе, ја сам се толико задржао на подели слогова у прасловенском језику што мислим да треба нарочито истаћи значај овог питања баш за прасловенски језик. Ја доводим и прелазе **сѣѣтја* (**svbtja*), **медја* (**medja*) и друге сличне појаве у везу са поделом слога у *сѣѣ-тја*, *ме-дја* и ближом међусобном везом оних гласова који чине један слог; има и других појава који би се могли на то свести. Али ја не желим у овај мах о томе пространје говорити; ја сам хтео да покажем да је овај појав прасловенскога језика знатно шири од оних случајева који су се завршавали сугласником на крају речи и у којима се тај сугласник губио.

Враћајући са нашем питању о томе који сугласници могу стајати у почетку речи и у почетку слога у прасловенском, и полазећи од материјала који је Лескин изнео за старословенски језик, ја могу закључити ово: да су у прасловенском била свега два случаја, један, када је први сугласник сибилант (*с, з, ш, ж*) и, други случај, када је први сугласник неки експлозивни звук (*п, д, т, ђ, к, њ*). Међу њима се види јасна и одређена разлика: сибиланти, могу стајати пред сугласницима свих врста (*н, м, л, п, т, к, в, д, њ*), међутим експлозивни (праскави) сугласници могу стајати највише испред четири сугласника, и то: *н, р, л, в* (*к, њ*) или три, и то: *р, л, в* (*т и д*) или два, и то: *р* и *л* (*н, б*). Као што се види, експлозивни сугласници стоје само пред сонантима, гласовима средње природе, т. ј. оним који заузимају средње место између сугласника и вокала уопште (*н, р, л, в*), и само од експлозивних сугласника зависи, да ли могу стајати пред свима. Јасно је, дакле, да се *к* и *њ* (или *к* и *њ*) морало губити испред *т*. Питање је како је стајало са *х*: да ли оно иде са сибилантима, како би требало да буде према ономе како се његова природа обично замишља, или са експлозивним гласовима. У Лескиновој табели стоји да он може стајати само испред *р, л, в* (он наводи *хромъ : вихръ, хлабъ : драхлъ, хвала : влѣхвъ*); ми можемо додати и испред *н*, исп. *дѣлхѣти* (в. код Бернекера E. W. s. v. *děchъ, děchŋq děchŋoti*). На тај начин, *х* се у томе правцу потпуно слаже са *к* и *г*, и када имамо позитивних примера да се *к* и *њ* (*к' и њ'*) губило испред *т*, то несумњиво вреди и за *х* (или *х'*). Можда се из овога разлагања може извести и закључак о прасловенском *х*: он је, по својој природи, у ово време развитка прасловенског језика, морао стајати ближе звуку *к* него ли звуку *с*; можда је била његова гласовна вредност нека врста *kh* (у физиолошко-фонетском смислу)¹⁾.

Мислим да ни за кога неће представљати особиту тешкоћу, у објашњењу које сам предложио, сугласничко *ѡ* (*ѡ* које не образује слога),

¹⁾ У овом би се правцу могао још много шташта приметити. Ако се испореди сугласник *г* са *х* у прасловенском, види се да су они у извесно време развитка прасловенског језика морали бити слични. Јер прелаз *г* у *ж* испред палаталних вокала (место *ѡж*) показује да је и *г* почињало добљати спирантски карактер (*gh*); иначе се не би могло разумети, зашто је експлозивни део фрикате *ѡж* био тако слаб да се добијало одмах *ж* (дакле, $gh > ž$). Можда би се тако нешто могло претпоставити и за прелаз *kh* у *х*, дакле $kh > х$ и сл. У сваком случају, фрикативни карактер звука *х* познијих епоха прасловенског језика показује да је $kti > ti > ti$ — појав ранијих епоха, када је и само *х* могло бити, по својој природи, нешто другачије.

које остаје као траг умекшаности *к', і' или х'*. Често се дешава у различним словенским језицима да од умекшаних редуцираних сугласника не остане ништа друго до несложно *ј (і)* као траг брло високе артикулације. Познати су случајеви прелаза чакавског *Ѣ* у *ј*, чакавског *ѣ* (*љ*) у *ј* и сл.; али има и у штокавском сличних примера: *нојца = ноѣца = ноуца = нојуца*, *војка* од *воѣка* и сл.; исп. у пољ. јез. *оѣса = ојса*, *коѣса = којса*, *гроѢца = гројса* и сл. (в. Лоса, *Gramatyka polska*, 1922, I, 173, 174). Ја тако објашњавам и наше *нѣмѡј*, *нѣмѡјте*: оно је било првобитно *не мози*, и после скраћивања и дало је *не моз'*, *не моз'мо* и сл. Како у другим случајевима није било гласа *з'* (наше *з* је увек тврдо), ово *з'* је чинило утисак више *і* него *з*, и при даљој редуцији фрикативности и дало је само *і (ј)*.

Питање зашто **pe-kti* није дало *pej-ti* већ *peci* добија одговор у самој подели речи на слогаове у прасловенском: *pe-kti* је морало дати *pe-kti*, јер се, као што сам горе нагласио, граница слогова не мења брзо, и *і* је потпуно принадало потоњем *t*, те је, заједно са њим, као *роѣ* од *ројт*, или *ноѣи* од *но-јти* у штокавском дало још у прасловенском *peti*.

По примерима у којима се наводи *kt*, *gt* и *ht* (исп. **dъkti*, лит. *duktē*, **nokty*, лит. *naktis*, **pekti*, **mogty*, **verhtū* и сл.) могло би се за сада рећи да се ово силно умекшавање *k*, *g* и *h* преко полумеккога *t* вршило једино пред самогласницима реда *i (y, i)*. То би показивало да су сугласници бивали неједнако умекшавани пред самогласницима реда *i* и реда *e*: пред првим знатно више него ли пред другим. Тада би било јасно, зашто нема остатака од умекшаног *k* у глагола **plektō*: **plektešī* у облицима где се *kt* находило испред *e* (што се тиче императива *плети*, ту је пре прелаза *ѣ = oi* у *i*, *k* већ могло нестати испред *m*) и у другим сличним примерима. Са овим би се могло испоредити што *i*, *ь* и *ѣ* утичу на *к*, *г*, *х* који су за њима (исп. ЈФ II, стр. 38, 39), а *e* и *ѣ* не утичу.

Са много оштроумља показао је проф. А. Меје (*Etudes sur l'etym.* I, 179—182) да је српско *лоѣика*, ч. *locika* и т. д., дакле, слов. **lotika* добивено од лат. *lactuca* са *kt* (исп. пиемонт. *laitua*, франц. *laitue* и сл.). Према томе *лоѣика* врло лено потврђује горе изнесену претпоставку.¹⁾

Београд, марта 1922.

А. Белић.

¹⁾ Са О. Хујером се, да свако *kt* словенско даје *t'* (исп. *Časop. pro mod. fil.* III, 356—360), не могу сложити.